

MINISTERUL EDUCATIEI
UNIVERSITATEA „1 DECEMBRIE 1918” DIN ALBA IULIA
FACULTATEA DE ISTORIE, LITERE ȘI ȘTIINȚE ALE EDUCAȚIEI
ȘCOALA DOCTORALĂ DE ISTORIE

PRACTICI FUNERARE LA SCIȚII DIN TRANSILVANIA.
STUDIU DE CAZ: NECROPOLA DE LA SÂNCRAI (JUD. ALBA)

REZUMAT

Conducător de doctorat:

Prof. Univ. dr. MIHAI GLIGOR

Student-doctorand:

GABRIEL DAN BALTEȘ

ALBA IULIA

2023

Cuprins

I. Introducere

- I.1 Argument
- I.2. Metodologia cercetării
- I.3 Istoricul cercetărilor
- I.4. Despre originile sciților

II. Practicile funerare la sciții din Transilvania

- II.1. Rit și ritual funerar în spațiul intracarpatic
- II.2. Necropole, descoperiri de morminte izolate
- II.3. Inventarul funerar descoperit în mormintele scitice din Transilvania
- II.4. Cronologia orizontului scitic în Transilvania

III. Necropola de la Sâncrai (jud. Alba)

- III.1. Localizarea și descrierea necropolei de la Sâncrai
- III.2. Catalogul descoperirilor arheologice
 - III.2.1 Morminte de Inhumație
 - III.2.2. Morminte de Incinerație
 - III.2.3. Morminte de tip Cenotaf
 - III.2.4. Morminte birituale
 - III.2.5. Complexe neîcadrate cronologic
- III.3. Caracteristicile necropolei. Rit și ritual funerar
- III.4. Inventar funerar
 - III.4.1. Ceramica
 - III.4.2. Arme
 - III.4.3. Piese de harnașament
 - III.4.4. Podoabe
 - III.4.5. Piese de toaletă
 - III.4.6. Categori de uz comun
- III.5. Analize antropologice
- III.6. Analize zooarheologice
- III.7 Analize arheometrice
- III.8. Însmormântări de animale. Discuții privind înhumarea cailor și al câinilor în mediul scitic

IV. Cronologia absolută și relativă a necropolei de la Sâncrai

- IV.1. Date C14 - elemente de cronologie absolută

IV.2. Analogii, sincronisme pe baza inventarului funerar

V. Locul și rolul necropolei de la Sâncrai în cadrul descoperirilor funerare în lumea scitică din Transilvania

V.1. Date topografice, dimensiune, rit funerar, orientarea mormintelor, elemente de ritual complementare, inventar funerar, analize antropologice, analize zooarheologice, analize metalografice, analize radiocarbon, statut social

VI. Concluzii

VII. Anexe

LISTA ABREVIERI

LISTA PLANȘELOR

LEGENDA

BIBLIOGRAFIE

Practici funerare la sciții din Transilvania.

Studiu de caz: necropola de la Sâncrai (Jud. Alba)

Cuvinte cheie: prima epocă a fierului, necropole scitice, agatârși, practici funerare în Transilvania, sec. VII – sec. V î.Chr.

Principalul motiv ce a stat la baza cercetării acestui aspect legat de practicile funerare ale sciților din Transilvania, a fost acela al dimensiunii descoperirii și al materialului inedit rezultat în urma cercetărilor arheologice a sitului. Cercetarea în ansamblu a acestor practici funerare presupune investigarea amănunțită a fenomenului aparținând acestui grup etno-cultural, legăturile lor genetice, aria de răspândire și raporturile cronologice. Fiecare din aspectele și fenomenele proprii Hallstatt-ului târziu își au importanța lor pentru înțelegerea acestei epoci, precum și a evoluției ulterioare. Precizări de amănunt asupra cronologiei și a studiului ritualului și ritului funerar practicat de grupul scitic din Transilvania permit lărgirea orizontului cunoașterii noastre asupra Hallstatt-ului târziu din acest spațiu.

Studiul acestei necropole s-a făcut prin utilizarea metodelor clasice de cercetare arheologică la care s-au adăugat metode interdisciplinare ce au dus la rezultate cu o relevanță deosebită în studiul final al descoperirii. Cercetarea s-a derulat în vara anului 2016 cu ocazia lucrărilor de construire al autostrăzii Sebeș-Turda, Lot 2, în punctul Sâncrai, denumit Sit 9. Lucrările de infrastructură realizate în ultima perioadă pe întreg spațiul țării noastre au scos la iveală numeroase puncte cu descoperiri arheologice de o importanță semnificativă ce au dus la întărirea sau dezvoltarea unor idei sau aspecte legate de trecutul istoric al populațiilor ce s-au stabilit pe parcursul mai multor epoci istorice din spațiul carpato-danubiano-pontic. În acest context, cercetarea necropolei de la Sâncrai are un rol important în cunoașterea în ansamblu al aspectului legat de orizontul scitic din Transilvania.

Pentru o analiză mai completă a materialelor rezultate în urma cercetării necropolei s-a apelat la studii interdisciplinare. Astfel pentru materialul osos provenit de la ofranda animală s-au făcut analize zooarheologice (Institutul de Arheologie și Istoria Artei Cluj-Napoca) care au oferit date cu privire la specia, vârsta animalelor preferate pentru ofranda de carne ce a fost depusă alături de defunct. În acest context au fost analizate și oasele umane printr-un studiu antropologic (Muzeul de Istorie Tg. Mureș) al căror rezultate au oferit o imagine mai amplă și

exactă a vârstei, taliei, sexului și patologiei indivizilor ce au fost înmormântați în necropola de la Sâncrai, aparținând orizontului scitic. Pentru materialul metalic (fier, bronz, aur) au fost prelevate probe pe care s-au realizat mai multe tipuri de analize (Universitatea Valahia din Târgoviște), respectiv microscopie optică (MO), microscopie de baleaj (SEM-EDS), spectrometrie cu raze X (ATR FTIR), spectrometrie de masă cu plasmă cuplată inductiv (ICP-MS). Prin aceste analize s-a putut observa calitatea metalului folosit, procentele elementelor de aliaj, duritatea uneltelor/armelor/podoabelor. De asemenea au fost prelevate probe de material osos, pentru analize C14, care au fost analizate în laboratoare diferite (Poznan University - Polonia, Institutul de Fizică Atomică de la Debrecen - Ungaria, Münster University - Germania). Aceste analize au oferit date precise legate de cronologia absolută a necropolei.

Prezenta teză de doctorat a fost structurată pe șase capitole la care se adaugă Anexele ce cuprind Lista abrevierilor, Lista planșelor, Legenda, Bibliografia și Planșele.

Primul capitol „Introducere” pe lângă subcapitolele ce au în discuție argumentul și metodologia urmărită la redactarea tezei, acoperă alte două subcapitole ce se referă la istoricul cercetărilor și la originea sciților. Subcapitolul Istoricul cercetărilor prezintă principalele contribuții ale arheologiei românești în cercetarea siturilor scitice de pe teritoriul Transilvaniei. Cele mai multe descoperiri aparținând acestui grup sau grupe de populații de origine eurasiatică se concentrează cu precădere în spațiul ocupat de bazinul mijlociu al râului Mureș, dar și în bazinul celor două Târnave. Problematika ridicată de aceste descoperiri se reflectă și în terminologia folosită în literatură, în legătură cu această populație. Se trece de la facies cultural scitic, așa cum interpreta V. Pârvan descoperirile din Transilvania, la problematika scitică dezvoltată de N. Iorga, ca apoi să se discute despre grupul mormintelor de inhumație din Transilvania sau grupul intruziv de origine scito-iraniană așa cum îl interpretează V. Vasiliev. Desigur, după descoperirea și cercetarea negropolei de la Ciumbrud, de către Șt. Ferenczi, se definește un termen ce devine reprezentativ pentru acest tip de descoperiri, și anume acela de *grup cultural Ciumbrud*. Acest termen a fost acceptat și preluat și de către cercetătorii străini care au raportat descoperirile aparținând acestor grupuri de origine iranică, mai ales din spațiul panonic, la situația surprinsă în necropola de la Ciumbrud. Subiectul privind originea populației scitice care își face apariția în spațiul nord-pontic la începutul sec. VII î.Chr. a fost tratat de către cercetătorii din străinătate dar și de către cei din România urmărindu-se două direcții, și anume interpretarea surselor scrise antice, dar și interpretarea informațiilor venite în urma descoperirilor arheologice. Sursele scrise care se referă la sciți sunt puține și foarte diverse, însă dezavantajul lor este acela că ele nu aparțin sciților. Despre sciți se relatează în diverse scrieri aparținând asirienilor, perșilor, vechilor greci și arabilor. Toate aceste surse

vorbesc despre fragmente din istoria sciților, atunci când această populație intră în contact cu respectivele popoare ce-și relatează în scris propria istorie. Sursele care conțin informațiile cele mai detaliate referitoare la sciți le reprezintă sursele grecești provenite de la Herodot, Strabon, Hekataios din Milet, Thukydides, Hippocrat.

Capitolul doi „Practicile funerare la sciții din Transilvania” cuprinde patru subcapitole în care au fost tratate subiecte referitoare la rit și ritual funerar, necropole și morminte izolate, inventar funerar și cronologia orizontului scitic în Transilvania. Prezența grupului scitic pe teritoriul Transilvaniei ne este cunoscut în special în urma informațiilor provenite din cercetările necropolelor și a mormintelor izolate, precum necropolele de la Ciumbrud, Aiud, Băița, Batoș, Blaj, Bratei, Cipău, Cristești, Ozd, Tg. Mureș, Simeria, Teiuș. Practicile funerare surprinse în urma cercetărilor arheologice prezintă unele trăsături proprii cum ar fi: în majoritatea lor, elementele de rit și ritual funerar prezintă un caracter arhaic; numărul mormintelor tumulare este foarte redus (aceasta datorându-se probabil și distrugerilor incidentale); predomină mormintele realizate în gropi rectangulare cu defunctul așezat direct pe sol; lipsa sacrificiului uman, acest element nefiind surprins în nici unul din cazurile cercetate pe întreg teritoriul intracarpatic; inventarul funerar relativ modest al mormintelor; lipsa mormintelor cu cai. Acest grup scitic se remarcă, la nivel de rit funerar, prin utilizarea inhumației, diferită de populația autohtonă ce practica în exclusivitate incinerarea, iar la nivel de ritual funerar, se regăsesc elemente specifice precum depunerile de ofrandă animală și a coloranților naturali (ocru, realgar). În ce privește inventarul funerar, principalul element descoperit în mormintele scitice atât în cele de inhumație cât și în cele de incinerare îl reprezintă ceramica (vase bitronconice, străchini, cești cu toarta supraînălțată), la care se adaugă armele (pumnale *akinakes*, vârfuri de săgeți din bronz, vârfuri de lance, topor), podoabele (mărgelile din sticlă, chihlimbar, caolin, scoici *kauri*, brățări de tip *saltaleoni*, aplici treflate din aur) și elementele de harnașament (aplici de tolbă, verigi, falere, elemente ale zăbalelor). Cronologic, la sfârșitul secolului VIII și în special în secolul VII î.Chr. așezările fortificate din întreg bazinul carpatic cunosc distrugeri datorate unor pătrunderi ale populațiilor de origine iranică venite dinspre nordul Mării Negre. Aceste pătrunderi se reflectă prin descoperirea de numeroase elemente străine fondului local, în special armament ce indică prezența războinicilor de origine scitică (vârfuri de săgeți din bronz cu două sau trei aripioare). În Transilvania aceste manifestări au fost surprinse în așezările fortificate Hallstatt-iene de pe valea Mureșului (Aiud-Cetățuie, Teleac, Chendu, Ghirbom) sau de pe valea Someșului Mic (Gheorgheni-Valea Mare, Vlahă-Pad) și confirmă existența unor forme tipice pentru orizontul scitic. Se subliniază caracterul agresiv al acestor pătrunderi, infiltrări, scitice în teritoriul central european undeva în a doua jumătate a

secolului VII î.Chr. datorită și unor episoade asemănătoare surprinse în așezările caucaziene (Urartu, Karmir-Blur) unde s-au observat urme de distrugere, în zidurile fortificațiilor fiind descoperite vârfuri de săgeți din bronz cu două aripioare cu aspect scitic.

Capitolul trei „Necropola de la Sâncrai” cuprinde opt subcapitole în care sunt discutate subiecte ce se referă la localizarea necropolei; catalogul descoperirilor ce cuprinde descrierea celor 95 de morminte (inhumație, incinerație, birituale, cenotaf) și 12 complexe neîncadrate cronologic; caracteristicile necropolei legate de rit și ritual funerar; inventar funerar. Studiile interdisciplinare (antropologice, zooarheologice, metalografice) aplicate aduc în completare informații importante rezultate în urma analizelor de laborator efectuate pe eșantioane prelevate din artefactele și materialele arheologice descoperite în morminte. Conform analizelor antropologice, au rezultat o serie de statistici referitoare la raportul indivizilor ce au fost înmormântați în necropola de la Sâncrai, o distribuție pe grupe de vârstă, patologii ale indivizilor. Astfel s-a constatat că numărul indivizilor de sex feminin este aproape dublu față de cel al indivizilor de sex masculin (respectiv 40 femei, 22 bărbați) la care se adaugă un număr de 18 non-adulți și 5 indivizi adulți al căror sex nu a putut fi identificat. De asemenea s-a observat că în general comunitatea de la Sâncrai s-a confruntat cu probleme de nutriție încă de la nivelul copilăriei. Bolile dentare sunt cel mai des întâlnite dar și unele patologii ce țin de stilul de viață în care era implicat individul. Aceste observații ne arată faptul că populația ce a utilizat spațiul funerar de la Sâncrai este una cu un obicei preponderent pastoral, care ne prezintă stilul lor de viață în general pașnic. Nu au fost observate urme care să implice această populație în conflicte armate majore, cu excepția unui caz de fractură Parry. Analizele efectuate asupra resturilor osteologice ale ofrandei de carne, în ce privește rasa animalului sacrificat, se observă ca la Sâncrai au fost recuperate 88 de oase animale dintre care 63 aparțin bovinelor, 24 provin de la ovine și unul de la iepure. Necropola de la Sâncrai relevă un comportament diferit al comunității scitice, fiind posibil ca aceasta să se dezvolte pe o ușoară creștere a vitelor datorată probabil și condițiilor mediului înconjurător din zonă. Astfel în economia animală a comunității se reflectă un caracter pastoral. În scopul realizării analizelor arheometrice au fost selectate un număr de 16 probe metalice ce provin din morminte de inhumație, cu destinație și caracteristici diferite. Analizele asupra materialului selectat s-au realizat prin trei metode: microscopie optică (OM), microscopie electronică cu scanare cu emisie de câmp cuplată cu spectrometrie cu raze X cu dispersie de energie (FE-SEM-EDS), reflexie totală atenuată – spectroscopie în infraroșu cu transformare Fourier (ATR-FTIR). În ansamblu, analizele analitice și statistice ne arată că probele metalice pot fi grupate în trei grupuri în funcție de conținut: fier, aur-argint și aliaj cupru-staniu. Ultimul grup poate fi împărțit în 2 clase: una cu Cu ca și constituent major cealaltă

cu Sn ca și constituent major. Conform literaturii științifice, aliajul Cu-Sn cu conținut de staniu de 12-22% în greutate este considerat bronz. În cadrul tuturor acestor grupuri, probele prezintă o corelație puternică, susținând ipoteza că au fost obținute folosind aceleași minerale sau similare. În ceea ce privește tehnologia de fabricație, deși secțiunile subțiri ale acestor probe nu au fost încă studiate, se pot observa clar structurile regulate caracteristice probelor de topire. În plus, din datele prezentate aici reiese clar că probele prelevate de la piesele din aur au fost create prin procese succesive de încălzire și batere. Ultimul subcapitol tratează un subiect ce privește înmormântările de cai și câini în mediul scitic. În bazinul carpatic, dar și în zonele situate în imediata apropiere, primele descoperiri în care au fost atestate înmormântări de cai se regăsesc în sfera orizontului pseudo-scitic Szentes-Vekerzug. În perioada mai timpurie acestui orizont, în zonele menționate au fost identificate în mormintele aparținând oamenilor doar depuneri de zăbale și piese de harnașament. Caii, rareori au fost înmormântați. În perioada târzie a Hallstattului carpatic, respectiv epoca scitică, apar morminte de cai care au fost înmormântați cu tot cu harnașament. Acest obicei sesizează schimbarea relației om – cal, în perioada scitică. În perioada timpurie a orizontului scitic nord-pontic se observă faptul că mormintele de cai sunt situate sub tumulii persoanei decedate. Față de situația surprinsă în spațiul nord-pontic, în bazinul carpatic, caii erau înmormântați separat de persoanele decedate sau grupați în cadrul necropolelor. În cazul identificat la Sâncrai, calul descoperit se afla în mormântul M.26, care este situat printre alte morminte de înhumare și localizat oarecum înspre centrul necropolei. Analizele faunistice realizate asupra scheletului au determinat în urma erupțiilor dentare o vârstă fragedă a calului, undeva între 2-2,5/3 ani. De asemenea s-a constatat că talia acestui cal este una destul de mică, undeva la 1,36m. Vârsta fragedă a animalului atunci când a fost înmormântat sugerează faptul că el a fost sacrificat probabil datorită unor probleme patologice observate pe oasele scheletului și nu în urma unui ritual efectuat special pentru ofrande dedicate vreunui cult sau manifestări rituale. Din mormântul M. 91 s-au recoltat oasele unui câine (schelet incomplet). Până nu demult se credea faptul că, cynofagia (consumul câinelui) era caracteristică doar celților, și nu sciților. Totuși, descoperirea unor oase de câine cu urme de tăiere la Nagytarcsa, Ludanyhalaszi-Soderbanya, sugerează consumul ocazional al acestora și în comunitățile scitice. Tradiția înhumării câinilor în morminte apare și la populațiile din împrejurimi, traccii sudici (Mumdjilar, Breyovo, Sboryanovo, Ginina Moghila, Kralevo) și iliri (Atenica). În cazul identificat la Sâncrai, câinele a fost înmormântat (M.91) în aceeași groapă cu individul de sex feminin, unde s-a observat practicarea unui ritual funerar secundar de reînhumare. Deasupra scheletului uman a fost identificat un schelet de câine, care a fost așezat peste resturile scheletului uman după dezmembrarea acestuia. Printre oasele aparținând

câinelui a fost identificat și un os de articulație de ovi-caprină care a fost interpretat drept amuletă legată la gâtul câinelui. Exemplarul de la Sâncrai apare printre câinii de talia cea mai mică (45,36 cm) descoperiți în siturile scitice. Exemplarele de talie mică apar de-a lungul secolului VII-VI î.Chr. fiind considerați animale de companie. Exemplarul descoperit la Sâncrai sugerează de asemenea ideea de animal de companie, dar și a posibilității folosirii acestuia ca animal de pază pentru vite sau oi.

Capitolul patru „Cronologia absolută și relativă a necropolei de la Sâncrai” cuprinde două subcapitole, respectiv ”Date C14 - elemente de cronologie absolută” și ”Analogii, sincronisme pe baza inventarului funerar”. Astfel au fost prelevate spre analiza radiocarbon un număr de 7 probe, 4 dintre acestea fiind realizate pe oase umane provenite din cele 95 de morminte de înhumăție, iar 3 probe provenite, unul din mormântul destinat calului (M.26) și două din mormântul M.91, respectiv de la ofranda de carne (vită) și de la depunerea rituală cu semnificație magică (câine). Cele șase morminte de înhumăție se regăsesc în următoarea poziție, astfel:

a) mormântul M.25, aparținând unui individ matur de sex feminin, se află situat în centrul necropolei investigate. Data obținută în urma analizei radiocarbon este Poz-95023: 2465±35 BP;

b) mormântul M.53, aparținând unui individ matur de sex feminin se află situat pe limita de Nord-Est a necropolei investigate. Data obținută în urma analizei radiocarbon este Poz-95024: 2515±35 BP;

c) mormântul M.68, aparținând unui individ matur de sex masculin se află situat pe limita de Est a necropolei investigate. Data obținută în urma analizei radiocarbon este Poz-95064: 2505±35 BP;

d) mormântul M.32, aparținând unui individ adult de sex masculin, se află situat pe latura de Nord-Vest, pe limita necropolei investigate. Data obținută în urma analizei radiocarbon este MAMS-35024: 2531±19 BP;

e) mormântul M.26, mormânt de cal, ce se află situat între morminte de înhumăție umane, în jumătatea de Vest a necropolei. Data obținută în urma analizei radiocarbon este DeA-17515: 2186±33 BP

f) mormântul M.91, mormânt aparținând unui individ de sex feminin, situat în zona centrală a necropolei. Analiza a fost realizată pe probe provenite de la ofranda animală reprezentată de o vită și de la depunerea rituală cu semnificație magică, reprezentată de un câine. Pentru ofranda de carne provenită de la vită, data C14 este DeA-17507: 2560±24 BP. În ceea ce privește datarea câinelui, data C14 este DeA-17506: 2523±25 BP.

Elementele de cronologie absolută ce se regăsesc în necropola de la Sâncrai, atestă o datare timpurie a pătrunderii acestui grup în spațiul intracarpatic și stabilirea acestuia pe o terasă a bazinului mijlociu al Mureșului, spre finalul secolului al VIII-lea – început de secol VII î. Chr. Perioada limită a funcționării acestei necropole scitice o putem aprecia, conform datelor rezultate din analizele radiocarbon provenite din mormântul M.26, aparținând unui cal, cel mai târziu în sec. IV î.Chr.

Caracterul arhaic al enclavei scitice de pe teritoriul Transilvaniei a fost bine reprezentat prin descoperirile funerare de la începutul Hallsattului târziu. Se consideră că în spațiul nord-pontic grupele scitice timpurii se manifestă la finalul secolului VII – începutul secolului VI î.Chr. Elemente caracteristice acestei faze au fost surprinse și în necropola de la Sâncrai. Printre acestea se remarcă în primul rând tipul de morminte plane, simple cu inventar sărăcăcios, poziția chiricită a defunctului, practicarea omorului ritual precum și elementele de inventar care reprezintă piesele de harnașament (falere, verigi, pandantive de tip coșuleț), considerate reprezentări simbolice ale calului. Pentru o datare timpurie a începutului necropolei de la Sâncrai pledează și alte elemente ale categoriilor de inventar cum ar fi vasele fără proeminențe cât și cele cu proeminențe corn ce au analogii în *HaC* transilvănean, vasele miniaturale, armele dintre care pumnalele de tip *akinakes* și vârfulurile de săgeți în variantele lor arhaice, inelele de buclă cu capetele conice, oglinda de tip nomad, scoicile *kauri*, mărgelile de caolin. Discuția rămâne în ceea ce privește durata de funcționare și fixarea limitei finale a necropolei de la Sâncrai. Evoluția acestui grup se observă în primul rând la nivelul ritului și al ritualului funerar. Astfel, cele 11 morminte de incinerare descoperite, prin caracterul post-arhaic al inventarului funerar, faza clasică a culturii scitice nord-pontice, nu depășește mijlocul secolului V î.Chr. Acest aspect este surprins și la nivel de ritual funerar, la Sâncrai nu au fost descoperite morminte de incinerare cu depunerea restului cinerăției în urnă, ritual ce în Câmpia Panoniei se regăsește încă de la începutul secolului V î.Chr. Un alt reper cronologic îl reprezintă vasul miniatural lucrat la roata înceată descoperit în mormântul M.101, mormânt de inhumație. Vase de acest tip se regăsesc într-un procent semnificativ în Câmpia Panoniei, necropole date la finalul secolului VI – secolul V î.Chr. Acest tip de vas ceramic lucrat la roata înceată ar putea readuce în discuție un posibil contact, așa cum presupuneau K. Horedt și I.H. Crișan, al grupului scitic din Transilvania cu enclavele situate în Câmpia Panoniei pe parcursul secolului V î.Chr. necropola de la Sâncrai, în baza materialului arheologic analizat permite stabilirea pătrunderii acestui grup străin de origine scito-iranică și ocuparea terasei înalte a Mureșului în punctul *Dâlma lui Candin/Darvaș*, loc. Sâncrai (jud. Alba) spre finalul secolului VIII/începutul secolului VII î.Chr. Limita de final a utilizării acestui spațiu funerar de către sciți sau a așa

numitelor „rămășițe” scitice o putem plasa undeva spre finalul secolului IV î.Chr. – nu mai mult de finalul secolului III/început de secol II î.Chr., conform datării mormântului M.26 (de cal) în care elementul principal de datare îl reprezintă zăbala cu psalii în formă de S, piese ce au circulat în spațiul carpatic începând cu secolul IV î.Chr.

Capitolul cinci „Locul și rolul necropolei de la Sâncrai în cadrul descoperirilor funerare în lumea scitică din Transilvania” aduce în discuție date topografice, dimensiune, rit funerar, orientarea mormintelor, elemente de ritual complementare, inventar funerar, analize antropologice, analize zooarheologice, analize metalografice, analize radiocarbon, statut social. În Bazinul Mijlociu al Mureșului, densitatea spațiilor ocupate de necropole este una relevantă, în care au fost identificate patru necropole aparținând orizontului scitic, toate poziționate pe terasele înalte ale Mureșului. Precizăm că în cele patru necropole (Aiud, Ciumbrud, Gâmbaș, Teiuș) au fost descoperite în total un număr de 54 de morminte atribuite acestui grup străin de origine scito-iranică. Necropola de la Sâncrai completează acest peisaj, fiind plasată pe aceeași latură stângă a râului Mureș la fel ca cele de la Gâmbaș, Ciumbrud, Teiuș. Excepția o face necropola de la Aiud, ce se află situată pe latura dreaptă a Mureșului. Astfel, necropola de la Sâncrai este localizată la cca. 6 km. sud de necropola de la Ciumbrud, aproximativ 7 km. est față de necropola de la Aiud, 15 km. nord față de necropola de la Teiuș și 11 km. sud față de necropola de la Gâmbaș. În acest tablou, necropola de la Sâncrai ocupă un loc important mai ales prin dimensiunea și numărul de morminte descoperite. Astfel spus, spațiul funerar cunoscut în acest moment ocupă o suprafață de 12.641 m². Așa cum am relatat anterior necropola nu a fost epuizată din punct de vedere al cercetării, fiind necesare noi intervenții pe viitor în partea de vest, pe latura de teren înclinat, înspre vatra localității Sâncrai, acolo unde în urma unor cercetări arheologice sistematice efectuate în anii 2020, 2021 s-a constatat faptul că necropola se extinde, fiind descoperite morminte aparținând orizontului scitic. În acest moment, necropola de la Sâncrai ocupă cea mai extinsă suprafață în relație cu celelalte necropole cunoscute de pe teritoriul Transilvaniei. De asemenea în ce privește numărul de morminte descoperite, necropola de la Sâncrai pe departe este cea mai relevantă prin cele 95 de morminte cunoscute, în stadiul actual al cercetărilor. Necropola de la Sâncrai este una birituală. Cercetările efectuate au surprins practicarea ambelor rituri funerare, atât inhumația cât și incinerația. La acestea se adaugă mormintele simbolice de tip cenotaf care ocupă un raport important de 12%, mai mare decât cel al mormintelor de incinerație, cu un procent de 10%. Mormintele de inhumație reprezintă majoritatea într-un procent de 78%. În planul necropolei se observă faptul că mormintele de incinerație sunt concentrate oarecum pe latura de sud-vest

a necropolei, localizate printre mormintele de inhumatie. Mormintele de tip cenotaf se află răspândite pe întreaga suprafață a necropolei printre mormintele de inhumatie. În ce privește raportul numeric al colectivității de la Sâncrai se observă faptul că numărul mormintelor destinate indivizilor de sex feminin reprezintă 41%, al celor de sex masculin 23%, al non-adulților 18% și cele cu destinație cenotaf 12%. De remarcat este faptul că la Sâncrai au fost identificate la nivelul ritului inhumatiei intervenții post inhumare prin care scheletul a fost dezmembrat în urma unui ritual secundar. Aceste intervenții post-inhumare asupra mormintelor sunt aplicate doar atunci când lumea celor vii este percepută ca fiind deranjată de "acțiunile" venite din partea celor morți. În necropola de la Sâncrai pe lângă practicarea ritului inhumatiei și cel al incineratiei a fost identificată practicarea înmormântărilor simbolice reprezentate prin mormintele de tip cenotaf, unice în acest moment pentru orizontul cultural scitic din Transilvania. În schimb, în cadrul grupelor scitice timpurii din zona Niprului mijlociu și în spațiul panonic, în cadrul grupului Szentes-Vekerzug fenomenul cenotafului este bine reprezentat prin gropi sepulcrale lipsite de schelet sau resturi ale cinerării dar care conțineau structuri și resturi ale arderilor funerare, inventar funerar reprezentat de obicei prin vase ceramice. La nivel de inventar funerar, în mormintele necropolei de la Sâncrai a fost descoperit un registru divers din care fac parte vasele ceramice, armele și podoabele. Ceramica, pe departe, reprezintă categoria de inventar ce se regăsește în aproape toate mormintele, fie de inhumatie, de incineratie sau cenotaf. Au fost identificate trei forme principale ce se asociază constant în morminte, reprezentate prin vasul bitronconic, strachina cu buza invazată și ceașca cu toarta supraînălțată. Aceste vase ceramice specifice întâlnite în mormintele scitice din Transilvania, sunt considerate forme tradiționale ale culturii autohtone ce au fost preluate de populația intrusivă de origine iranică. Elemente ale culturii materiale lusaciene, ale celor cu caracter villanovian ori cele de tip Gáva în secolul VII î. Chr. se regăsesc în fondul ceramicii scitice. Înspre răsărit, aceste elemente ajung în spațiul Niprului mijlociu, zonă ocupată de așa-numita „Sciție agrară". Această constatare ar putea lămurii oarecum problema genezei ceramicii din perioada scitică de pe teritoriul Transilvaniei. Elementele de inventar considerate specifice grupului străin, scitic, ce a pătruns în Transilvania sunt reprezentate de arme și podoabe. Din panoplia armelor, cel mai des întâlnite se regăsesc vârfulurile de săgeți din bronz, în diferitele lor variante (cu/fără spin, cu trei muchii, cu două muchii, piramidale), pumnale de tip *akinakes*, vârfuluri de lance și un topor. Indivizii în al căror morminte au fost descoperite armele sunt considerați războinici, totalul acestora fiind de 14 indivizi la nivelul întregii necropole. Din categoria acestor războinici se observă că fac parte și femeile, acestea fiind identificate în două morminte (M. 10-inhumatie, M.114-incineratie). În ambele morminte a căror aparținători au

fost indivizi de sex feminin în inventarul funerar se regăsesc vârfuli de săgeți. În cazul mormântului M.10 pe lângă vârfulurile de săgeți a fost descoperit și un pumnal de tip *akinakes*.

Analizele antropologice efectuate pe eșantioanele provenite de la Sâncrai oferă date importante privind raportul la nivel de indivizi, speranța de viață a colectivității. Astfel s-a constatat că femeile decedau între 25-35 de ani iar bărbații între 25-50 ani. Referitor la talia populației ce a utilizat spațiul funerar de la Sâncrai s-a constatat faptul că această comunitate este una mediu-înaltă (bărbați-1,72 m, femei-1,59 m). Studiul comparativ arheozoologic efectuat pe eșantioanele de la Sâncrai a relevat faptul că în cazul acestei comunității, ofranda de carne provine de la vite (71,59%), oi (27,27%) și vânat (iepure-1,14%).

„Concluziile” de la Capitolul șase reflectă rezultatul analizei de final și problemele ce le ridică acest grup străin de origine iranică ce a pătruns pe teritoriul Transilvaniei. Necropola de la Sâncrai se remarcă prin faptul că aici a fost surprinsă practicarea ambelor rituri funerare, atât inhumarea cât și incinerarea. Biritualismul practicat de către grupul scitic ar plasa evoluția necropolei de la Sâncrai până spre un orizont al fazei clasice de manifestare a acestui grup. Însă așa cum s-a observat la analiza mormintelor de incinerare, materialul provenit din inventarul funerar al mormintelor de incinerare, se încadrează în caracteristicile inventarului identificat în mormintele de inhumare. Din această cauză cât și datorită faptului că mormintele de incinerare nu se delimitează într-o zonă separată de cele de inhumare, precum în situația observată în necropola de la Băița, ele fiind descoperite în partea de sud-vest a necropolei, printre mormintele de inhumare, considerăm că grupul ce a folosit spațiul funerar de la Sâncrai a practicat incinerarea mai de timpuriu, ca o perpetuare a riturilor și ritualurilor funerare practicate de populația scitică din nordul Mării Negre și din zona Caucazului. Chiar dacă în acest spațiu nord-pontic procentul incinerării este unul scăzut, demonstrează faptul că fie unele elemente componente ale grupurilor scitice practica acest rit în secolul VII-VI î.Chr., fie unele elemente ale populațiilor autohtone au fost asimilate în timpul deplasării spre vest de către grupul sau grupurile scitice. Un alt indicator al practicării incinerării de timpuriu de către grupul de la Sâncrai o reprezintă ceramica descoperită în morminte, ceramică ce se regăsește în registrul timpuriu al Hallstattului D, cu influențe Gáva, are o arie de răspândire ce încă din secolul VII î.Chr. ajunge spre răsărit până în spațiul Niprului mijlociu, acolo unde ia contact cu populațiile scitice ce pătrund în spațiul cuprins între fluviul Don la răsărit, fluviul Nistru la apus și litoralul nordic al Mării Negre și al Mării Azov la sud.

Inventarul funerar descoperit în unele morminte de inhumare, precum vasele ceramice cu forme arhaice, preluate din *HaC*. dar și poziția chirchită a scheletului, care coroborate cu rezultatele analizelor efectuate de radiocarbon *C14*, sugerează pătrunderea grupului scitic de la

Sâncrai într-o perioadă timpurie, încă de la finalul secolului VIII – începutul secolului VII î.Chr. Utilizarea îndelungată a spațiului funerar de către această enclavă, fie așa-numite „rămășițe” ale acesteia, este surprinsă prin inhumarea unui cal, a cărui datare *C14* îl plasează în a doua jumătate a secolului IV – final de secol III/început de secol II î.Chr. Referitor la etnicul populație scitice ce a pătruns pe teritoriul Transilvaniei, problema rămâne deschisă, deși o bună parte a cercetătorilor consideră enclava ca aparținând populației agatârse, pe care Herodot îi plasează pe valea Mureșului. Aceștia ar reprezenta primul val de sciți ce au pătruns dinspre Moldova, peste Carpați, în Transilvania, fiind o populație nomadă care din punct de vedere al obiceiurilor se apropie de traci. Al. Vulpe vorbește despre un cerc cultural agatârs sau mai degrabă unul traco-agatârs a cărui caracteristică comună o reprezintă inventarul metalic. În schimb, Șt. Ferenzi consideră că nu poate fi vorba despre un asemenea cerc cultural de la mijlocul secolului VI – până după anul 500 î.Chr. în spațiul teritorial cuprins de Câmpia Panoniei cu grupul Szentes-Vekerzug, Podolia cu grupul Kuștanovice și Transilvania cu grupul scitic Ciumbrud. Indiferent de poziția pro sau contra nominalizării drept agatârsă, esența scitică a grupului din Transilvania nu poate fi contestată, fapt ce se reflectă și în urma studiului necropolei de la Sâncrai. Este posibil ca desprinderea grupurilor scitice de marea masă din zona nord-pontică, în funcție de momentul în care s-a produs aceasta, să fi angrenat sau să fi dislocat parțial anumite comunități locale ce s-au amestecat cu grupul de origine iranică ce a pătruns în Transilvania. Considerăm că acest mixt al conviețuirii, din punct de vedere etnic este surprins la Sâncrai, unde totuși elementul preponderent îl reprezintă etnosul scitic, destul de omogen, care își păstrează riturile și ritualurile de înmormântare pe întreg parcursul existenței acestuia în Transilvania. Astfel, asimilarea grupului de la Sâncrai s-ar fi realizat mult mai ușor, mare parte a acestuia dizolvându-se în masa populației autohtone de origine traco-dacică. Este posibil ca unele elemente ale acestui grup de origine scitică să se fi retras înspre zona nord-pontică undeva după a doua jumătate a secolului V î.Chr. Astfel, așa-numite „rămășițe” ale acestui grup au continuat să folosească spațiul funerar al necropolei de la Sâncrai pentru realizarea diferitelor ritualuri și după mijlocul secolului IV î.Chr.

Bibliografie selectivă

- Alexeev 1972 - V.P. Alexeev, *La Paleodemographie de l'URSS*, în SA, I, 1972, p. 3-21
- Artamonova-Poltavțeva 1950 - O.A. Artamonova-Poltavțeva, *Культура Себеро-Восточного Кабказа В Скифский Период*, în https://www.archaeolog.ru/media/books_sov_archaeology/1950_sbornik14.pdf
- Babeș 1988 - M. Babeș, *Descoperirile funerare și semnificația lor în contextul culturii geto-dace clasice*, în SCIVA, 1, tom 39, 1988, p. 3-33
- Babeș, Mirițoiu 2011 - M. Babeș, N. Mirițoiu, *Practici funerare birituale prelungite în spațiul carpato-dunărean în secolele V-III a. chr.*, în Arheologia Moldovei, 34, 2011, p. 103-149
- Berzovan 2016 - Al. Berzovan, *Akinakai. Pumnale, spade și săbii în spațiul Est-Carpatic al României (sec. VII-V î.Hr.)*, în ActaMP, 2016, p. 139-162
- Bökönyi 1955 - S. Bökönyi, *Les Chevaux Scythiques du Cimetiere de Szenets-Vekerzug III*, în AAH, 6, 1955, p. 29-32
- Boroffka 1998 - N. G. O. Boroffka, *Ein neues hallstattzeitliches Grab aus Siebenbürgen*, în Arheološki Vestnik 49, 1998
- Buzdugan 1976 - C. Buzdugan, *Pumnale hallstatiene târzii pe teritoriul României*, în CA, 2, 1976, p. 239-273
- Buzdugan 1980 - C. Buzdugan, *Pumnale hallstatiene târzii sau „pumnale akinakes”*, în SCIVA, 34, 4, 1980, p. 623-630
- Ciugudean 1994 - I.H. Ciugudean, *The Hallstatt Period in Central Transylvania, Perioada Hallstattului timpuriu (1200-700 î.chr) în sud-estul Europei*, în Bibliotheca Musei Apulensis, I, 1994, p. 25-40
- Ciugudean 1997 - I. H. Ciugudean, *Cercetari privind epoca bronzului si prima epoca a fierului în Transilvania*, Bibliotheca Musei Apulensis, VII, 1997
- Crișan 1965 - I. H. Crișan, *Once more about the Scythian problem in Transylvania*, în Dacia, N. S., IX, 1965, p. 133-145
- Crișan 1969 - I.H. Crișan, *Ceramica daco-getică*, Ed. Științifică, București, 1969
- Crișan 1974 - I. H. Crișan, *Transilvania la sfârșitul Hallstattului (sec. VI-V î.e.n.)*, In Memoriam Constantini Daicoviciu, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1974
- Chochorowski 1985 - J. Chochorowski, *Die Vekerzug-Kultur, Charakteristik der funde*, Warszawa-Krakow, 1985
- Czifra et al. 2017 - SZ. Czifra, A. Kreiter, É. Kovács-Széles, M. Tóth, O. Viktorik, B. Tugya - *Scythian age settlement near Nagytarcsa*, în Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae 68, 2017, p. 241-298.

- Daicoviciu 1945 - C. Daicoviciu, *La Transilvanie dans l'antiquité*, 1945, București, Ediția III.
- Ferenczi 1965 - Șt. Ferenczi, *Cimitirul scitic de la Ciumbrud (partea I)*, în ActaMN, 2, 1965, p. 77-105
- Ferenczi 1966 - Șt. Ferenczi, *Cimitirul scitic de la Ciumbrud (partea a II-a)*, în ActaMN, 3, 1966, p. 49-73
- Ferenczi 1967 - Șt. Ferenczi, *Cimitirul „scitic” de la Ciumbrud (partea a III-a)*, în ActaMN, 4, 1967, p. 18-45
- Ferenczi 1969 - Șt. Ferenczi, *Cimitirul scitic de la Ciumbrud (partea a IV-a)*, în ActaMN, 6, 1969, p.47-65
- Ferenczi 1971 - Șt. Ferenczi, *Cimitirul scitic de la Ciumbrud (partea a V-a)*, în ActaMN, 8, 1971, p.11-36
- Gumă 1993 - M. Gumă, *Civilizația primei epoci a fierului în sud-vestul României, Bibliotheca Thracologica IV*, București, 1993
- Herepei 1898 - K. Herepei, *A n-nyedi skytha leletek és emlékek folytatásáról*, în AE, 1898, p. 267-269
- Horedt 1941 - K. Horedt, *Skythische riemenzierate*, în Dacia N.S., 9-10, 1941-1945, p. 545-546
- Ilinskaia 1968 - V. A. Ilinskaia, *Skifi dneprovskogo lesostepnogo levoberez ia*, Kiev, 1968
- Ilinskaia 1975 - V. A. Illinskaia, *Ranneskifskie kurgani basseina r. Teasmin*, Kiev, 1975.
- Kemenczei 2009 - T. Kemenczei - *Studien zu den Denkmälern Scytisch Geprägter Alföld Gruppe*, în IHP XII, Budapest, 2009
- Meliukova 1972 - A.I. Meliukova, *Sur la datation et les rapports des monuments du debut de l'age du fer dans les regions de steppe boisee de la Moldavie*, în SA, 1972, p. 57-72
- Párducz 1954 - M. Párducz, *Le cemetiere hallstattien de Szentcs-Vekerzug*, în AAH. 4, 1954
- Párducz 1955 - M. Párducz, *Le cimetiere hallstattien de Szentcs-Vekerzug III*, în AAH, 6, 1-4, p. 1-22, Budapesta (AAH)
- Pârvan 1926 - V. Pârvan, *Getica, O protoistorie a Daciei*, Academia Română. Memoriile Secțiunii Istorice, Seria III, Tomul III, Cultura Națională, București, 1926
- Preda 2001 - C. Preda, *Cu privire la localizarea și originea agatârșilor*, în Ephemeris Napocensis XI, 2001, p. 5-14
- Roska 1913 - M. Roska, *Skytha Sirok Piskirok. Sepultures scythiques de Piski*, în Dolg. 4, Cluj, 1913, p. 233-251
- Roska 1937 - M. Roska, *Der Bestand der scythischen Altertümer Siebenbürgens*, în Eurasia Septentrionalis Antiqua, XI, Helsinki, 1937, nr. 29

- Rustoiu 2019 - A. Rustoiu, *Archaeological explorations of magic and witchcraft in Iron Age Transilvania*, ed. Mega, Cluj-Napoca, 2019
- Scholz, Szathmary 2012- -R. Scholz, L. Szathmary, *Scythian Age Burials at Tiszalök; Scythian Age Human Skeletal Remains from Tiszalök*, în *Iron Age Rites and Rituals in the Carpathian Basin*, Tg. Mureș, 2012, p. 77–100
- Topal 2014 - D. A. Topal, *Akinakai on the western frontiers of Scythia: Carpathian-Dniester region*, în *History of weaponry*, Almanah nr. 10, 2014, p.103-126
- Topal 2015 - D. A. Topal, *The use of bronze in the producing of Early Scythian akinakai*, în *Tyragetia*, IX, 2015, p. 29-50
- Vasiliev 1974 - V. Vasiliev, *Poziția cronologică și semnificația cultural-etnică a săgeților scitice din aria carpatică*, în *Apulum*, XII, 1974, p. 48-59
- Vasiliev 1976 - V. Vasiliev, *Grupul scitic din Transilvania*, în *File de Istorie*, 1976, 4, 05, p. 91-93
- Vasiliev 1979 - V. Vasiliev, *Pumnalele akinakes în Transilvania*, în *ActaMN*, XVI, 1979, p. 11-37
- Vasiliev 1979 – V. Vasiliev, *Problema ceramicii mormintelor scitice din Transilvania*, în *Marisia*, IX, 1979, p. 43-61
- Vasiliev 1980 - V. Vasiliev, *Sciții agatârși pe teritoriul României*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1980
- Vulpe 1967 - Al. Vulpe, *Necropola Hallstattiană de la Ferigile. Monografie Arheologică*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1967.